

Ulla Melander Marttala

TALSPRÅKLIG DIFFERENTIERING I TVÅ DRAMER I ARBETARMILJÖ

Vid Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet finns sedan en tid tillbaka projektet Svensk dramadialog under tre sekler, lett av Mats Thelander och med ett flertal medarbetare. Projektet har två huvudsyften. Det ena är att studera hur språklig variation och talspråk används i svenska dramer för bl.a. karaktärisering. Det andra är att genom dramerna undersöka det samtida talspråksbruket och att studera samspelet mellan samhälleliga förhållanden och dramernas dialog och språk. Materialet består av en datorlagrad korpus av svensk dramatik från 1700-, 1800- och 1900-talet, sammanlagt 45 dramer. En presentation av projektet ges i Melander Marttala & Östman 2000a.

I denna artikel kommer jag presentera resultat från en första undersökning av olika talspråksdrag från två dramer i arbetarmiljö. Några frågor jag ska försöka belysa är: Vilken språksocial variation kan man hitta i dramerna? Kan man märka kontakt med politiskt och offentligt språk? Hur beskrivs personer i arbetarmiljö språkligt? Vad kan man få reda på om talspråket från dessa tider?

Först en kort presentation av de två dramer jag undersökt.

Carl Blinks och Georges Malméens' drama *Tidens strid eller Det bästa kapitalet*, från 1850, handlar om den goda och fattiga flickan Mathilda, som älskar den ädle doktor Eberhard. Emellertid ska Mathilda giftas bort med löjtnant von Hagen. Familjen von Hagen har blivit fattig, och detta äktenskap mellan en adlig person och den enkla Mathilda ska komma till stånd då man tror att Mathilda kommer att bli rik. Detta sker enligt Mathildas faders vilja; fadern, Stark, är en murare som på grund av olyckor blivit vansinnig. Dessutom finns bl.a. Mathildas hjärtegone vän muraregesällen Fredriksson med i dramat, samt löjtnant von Hagens mor och syster. Det slutar lyckligt för Mathilda och Eberhard som kan få varandra. Dramat utspelar sig både i Starks fattiga hem och i familjen von Hagens salonger.

Dramat *Sonja* är från 1927 och skrivet av Herbert Grevenius. Pjäsen handlar om den unga och ordentliga arbetarhustrun Sonja som har ett

¹ Dubbelpseudonym för två systrar Granberg.

förflutet som gatflicka, något hennes man Kurt inte känt till, men som avslöjas då man får Sonjas f.d. sutenör Nick som ny inackordering. Den schism som uppstår mellan Sonja och Kurt reds så småningom upp av den äldre arbetskamraten och grannen Lindgren. Utöver dessa personer finns också Kurts syster Maj och en grannfru, Berggrenskan, med i pjäsen. Dramat utspelar sig i ett arbetarhem, i Sonjas och Kurts kök.

Dramerna är inte komedier, men inte heller tragedier. Kanske de kan karaktäriseras som någon form av samhällsdramer, och särskilt Tidens strid har ett moraliskt inslag. Båda pjäserna har ett lyckligt slut. För bägge dramerna kan man anta att en realistisk strävan i skildringen funnits hos författarna.

I dessa dramer har jag undersökt några blandade språkdrag på olika nivåer. På morfologisk nivå har jag tittat på vissa ordformer, på lexikalisk nivå har förekomst av vissa ord och fraser noterats, och jag har också gjort en bedömning av stilen i vissa partier. (Jfr Janzén 1946:85ff., Liljestränd 1983a:76f., 1983b, avsn. 3.1, 4.3, vilka behandlat dialog i prosa). Det är huvudsakligen fråga om mina allmänna intryck, och jag har inte gjort någon kvantitativ undersökning.

När det gäller morfologiska drag har jag valt ut vissa former som kan ha en växling mellan en mer talspråklig och en mer skriftspråklig form, t.ex. *dagen/dan*, *de/dem/di/dom*, *icke/inte*, *kläder/klä*, *lade/la*, *någon/nån*, *sade/sa*, *skall/ska*, *staden/stan*, *sådan/sån*, *tag/ta*, *är/ä*, samt användning av plurala verbformer eller ej. I Tidens strid markeras oftast den kortare tal-språksformen med apostrof: *bli'*, *sa'*, *se'n*, *ska'*, etc.

För lexikaliska drag har jag tittat på svordomar, vardagliga och slang-artade ord liksom några dialektala eller lågspråkliga ord, vissa fraser och talesätt samt i Tidens strid även franska ord.

Också ett fåtal andra särskilda konstruktioner har uppmärksamats: bl.a. ordformer som *talte*, *lånt*; *dörrn*, *kikarn*; *femti*; *ögona*; *jänter*; enklitiskt pronomen som i *betalat*, *träffan*, liksom efterställd bestämning: *hustru min*, *bror min* samt svansdubbling: *jag mår som göken jag*.

När det gäller stil har jag identifierat partier som jag tycker har en rätt tydlig särskild stilmnivå, som skiljer sig från språket i övrigt i pjäserna. I Tidens strid rör det sig om avsnitt dels med mer högstämt, romantiskt stilläge, dels med ett mer retoriskt språk. I Sonja kan man urskilja några partier med mer ovårdat språk och avsnitt med någon form av lågspråk eller dialekt. I övrigt kan Sonja sägas ha ett ganska neutralt stilläge, men ändå med ett tämligen ledigt språk: oftast vardagsspråk mellan familje-medlemmar.

Resultat

Jag redogör här först för Tidens strid och sedan för Sonja, och försöker så sammanfatta vad jag kommit fram till. I utdragen i det följande är exempel på diskuterade ord och passager satta i fetstil.

I Tidens strid finner man vad som verkar vara en ganska fri variation mellan å ena sidan talspråkliga och lågspråkliga drag och å andra sidan mer högspråkliga eller skriftspråkliga drag. När det gäller morfologiska drag förekommer t.ex. både formerna *skall* och *ska*, *är* och *ä'*, *kläder* och *klä'*, *sade* och *sa'* samt ganska genomgående plurala verbformer vid plurala subjekt. Däremot används inte pronomenet *dom*, utan *de* och *dem*; ett *di* finns också. Man kan se att samma rollfigur växlar mellan olika former, ofta i samma scen, och ibland t.o.m. i samma replik, se (1).

- (1)
 MATHILDA Min far vill emot min vilja gifta mig med löjtnant von Hagen.
 FREDRIKSSON Med honom?
 MATHILDA Förgäfvets har jag bönfällt hos honom, han är obeveklig, min lycka är ingenting för honom.
 FREDRIKSSON Jaså, är han så god, men vänta litet bara, jag **skall** läsa lagen för honom, så att hårtestame **ska'** resa sig på hufvudet på honom.
 MATHILDA Ni **skall icke** lyckas, ni mer än jag, hans vrede **ska'** bara krossa oss bägge. Nej, nej! jag måste fly härifrån, redan i denna afton, ty man talar om att fira min förlofning i morgon, jag måste gömma mig någonstans, så djupt att **icke** far kan finna mig, att jag **icke** mera kan höra hans röst! Fredriksson, ni har alltid hållit af mig, hjälp mig! öfvergif mig **icke!**
 FRU VON HAGEN (för sig). Ah!
 FREDRIKSSON Öfvergifva er! Herre Gud, jag vill följa er till verdens ända, om det kommer derpå an!
 MATHILDA Men jag eger ingenting som jag kan sälja, **inte** en gång dessa kläder, ty det **är** Fru von Hagen som skaffat mig dem.
 FREDRIKSSON Åh, var **inte** ledsen för det, mamsell lilla, för så länge andan sitter i kroppen på mig, så **ska'** hon **inte** behöfva lida brist!
 MATHILDA Jag kan aldrig belöna er, och ändå kallar man mig, en rik arftagerska. Ack, Fredriksson, det **är** just dessa pengar som **är** orsaken till allt ondt, de **ha'** ännu mera förhärdadt min fars hjerta, och det **är** för deras skull som löjtnant von Hagen vill gifta sig med mig.
 FREDRIKSSON (eftertänksamt). Jo, jo men, det **är** kanske **inte** så orätt det.
 MATHILDA Fredriksson lofvar således att bistå mig?
 FREDRIKSSON Jo, det **är** tvärsäkert det; (för sig) men nog **skall** Starken **ha** sig en **dufning** förut alltid!

I fråga om ordval är variationen mer systematisk. Franska ord används av rollfigurerna i den adliga familjen, medan arbetarna och framför allt murargesällen Fredriksson är de som använder vardagliga och lågspråkliga ord och uttryckssätt. Svansdubbling används mest av Fredriksson, men även av muraren Stark. Svordomar, bl.a. *fy fan*, *förbannadt*, används sparsamt och bara av män, både av löjtnant von Hagen och betjänten i den fina familjen och av arbetaren Fredriksson. Exempel på användning av franska ord finns under (2) och på vardagliga ord och uttryckssätt, av Fredriksson, under (3).

(2)

GABRIÉLE Ah, se Lionel! god morgon, min bror.

LIONEL (utan att förändra ställning). Nå, *soiréen* var ju animerad i går?

GABRIÉLE Den var *charmant!* men var uppehåll du dig? jag observerade dig icke under hela aftonen.

LIONEL Och saknade mig visst icke heller, du var tillräckligt *entournerad* tyckte jag.

GABRIÉLE Ja, det är sant, baron Lidderhjelm var särdeles artig, han sade mig bland annat, att om det funnes baler i himmelen så ville han bli min ständiga kavaljer, och då var straxt den qvicka löjtnant Cederträ framme och...

LIONEL Och bad att få bli din *moitié*.

GABRIÉLE Hur vet du det?

LIONEL Åh de der plattheterna ha redan gjort sin rund genom alla Stockholms salonger.

GABRIÉLE (förmärad). Min bror!

(3)

MATHILDA Tigga således?

FREDRIKSSON Ja, hvad är det för skam i det? när man inte har sjelf, så ska' andra hjälpa en, *det förstås det*.

MATHILDA Men Fredriksson kan arbeta om han vill.

FREDRIKSSON Ja, men hvarföre skulle jag göra det, säg! det är ju så många andra som ingenting göra. Alla de här rika och förnäma herrskaperna, som *klä'* sig i siden och panascher, och ska' vara så fasligt utlästa, och bildade, *jag undrar hvad nytta de göra, jag?*

MATHILDA Intet blir det någon ursäkt för oss.

FREDRIKSSON Och de der unga herrarne, sedan, som på en enda natt kanske spela bort så mycket som *en fattig fan* kunnat lefva af ett helt år, jag undrar just hur det står till, med deras skuldregister, de rynka på näsan och *våla* sig knappast se åt en ärlig arbetare, men är det bara någon vacker flicka i farvattnet, då ska' man se hur de äflas och fjeska... Åh jag har nog sett en sådan der stryka häromkring också, men får jag bara tag i honom, så...

MATHILDA Hvad säger Fredriksson?

FREDRIKSSON Åh, "jag sa' ingenting, jag, sa' den som aldrig teg".

I Tidens strid finner man vidare ganska klart urskiljbara partier som har en speciell stilton, framför allt i Mathildas och doktor Eberhards repliker. Ett par exempel på avsnitt med lite högre, mer känslösamt språk ges i (4); först i repliker av doktor Eberhard och Mathilda, och i en annan scen talar fru von Hagen, löjtnantens mor, och Stark med varandra i en rätt högstämmd retorisk stil.

(4)

EBERHARD Kärleken är en fläkt af Guds ande, den innefattar i sig jord och himmel, lif och salighet; solen lyser klarare, blommorna dofta härligare för den som älskar; der tvenne hjertan förena sig i denna känsla, Mathilda, der försvinner allt annat ur deras åsyn, omslutna af hvarandras armar genomgå de segrande både lifvet och döden och nedsjunka tillsammans, för Allfaderns thron, för att återbringa honom denna kärlek, pröfvad i världens kamp och strid, luttrad genom lidanden, men lika ren, lika helig som han nedlade den i deras hjertan.

MATHILDA (för handen till pannan). Min Gud, min Gud, hvad är det jag känner!
EBERHARD (passionerad). Mathilda, älskade Mathilda!

FRU VON HAGEN Ni har rätt, ormen gömmer sig ibland blommor och frestaren spejar ständigt efter rof, världen blir sämre för hvar dag, och man måste oupphörligen vaka och bedja, för att icke besmittas af dess onda väsende.

STARK Den starke mannen behöfver icke några predikningar och klagopsalmer, han hjälper sig bäst sjelf, och försöker någon att bedra honom, så krossar han den med ett slag af sin jernarm.

När det gäller frågan om kontakt med ett offentligt, politiskt språk kan märkas så finner man några få sådana partier. I pjäsens början t.ex. läser Fredriksson upp ett politiskt tal ur en tidning: *Fria medborgare!... Nationens män! I hafven stora rättigheter, rättigheter till allt; fodren hvad i viljen, man ska' icke våga neka eder någonting; vi ska' alla vara lika rika, lika mäktiga. Lefve friheten! lefve alla medborgare!*, och Mathildas far Stark tar vid några tillfällen upp orättvisor mellan fattiga arbetare och de rika, se (5), där viss politisk retorik nog kan spåras.

(5)

STARK /.../ Under den tiden tänkte jag allt hit och dit öfver hur det går till i världen och jag kom underfund med, hur orättvist det är, att vi fattigt folk ska' arbeta för att föda de der oduglingarne som åka i vagn och lefva som hvar dag vore den sista. Fredriksson! – sa' jag åt dig – vi behöfva icke träla vi, mer än de... Ha, ha, ha! vi ha redan många kamrater som tänka på samma sätt, och när det en gång kommer så långt, att ingen fattig man vill arbeta, så få vi väl se, om icke de rika och förnäma bli' tvungna att krypa till korset!

En rätt tydlig linje i den språkliga variationen i Tidens strid är att det är en klar skillnad mellan "goda" och övriga karaktärer. De goda personerna

Mathilda och doktor Eberhard är de som talar så att säga ordentligast och som använder minst av talspråksformer eller lågspråk. De övriga karaktärerna använder mer av vardagligt tal; dock talar även Stark och Fru von Hagen ofta ganska vårdat. Fredriksson är emellertid den som har mest av vardagligt språk och folkliga uttryckssätt, trots sin vänliga person, se (3). Ser man till hur personer ur arbetarmiljö framställs språkligt så kan man nog säga att dessa oftast har ett lågspråkligare uttryckssätt, med mer av dialektala och talspråkliga drag; undantag här är dock den goda flickan Mathilda. (Likheter i mönstren återfinns i 1800-talets romandialog, se Janzén 1946, Liljestrand 1983b.)

Om vi så går över till det nästan ett sekel yngre dramat Sonja, så är i Sonja de talspråkliga formerna mer allmänna, och man finner nästan ingen variation alls. Genomgående används sålunda former som *ska*, *sen*, *sa*, *ta*, eller *sånt* och *sån*. Inga plurala verbformer finns, med ett par undantag. För *de/dem/dom* gäller att formerna växlar, med något undantag, enligt mönstret att *dom* används i subjektsposition, *dem* i objektsposition. Exempel återfinns i (6) och (7); om ordval och fraser se vidare nedan.

(6)

SONJA (står och bakar. Bakbrädet är placerat på diskbänken).

MAJ (plötsligt in på tå och med ytterkläderna på. Stannar strax innanför dörren, glatt).
Här är jag!

SONJA Gud så du skrämde mig! Nå, hur är det i dag?

MAJ Bra, som vanligt. Man trivs och då går det ingen nöd på en. Du bakar ser jag. Får jag smaka en bit deg, är du *hygglig*. Det är det bästa jag vet. (Tar en degbit.)

SONJA Är den bra?

MAJ *Sånt* har du *kläm på*. Men det vet vi förut. (Slänger in kappan i rummet till höger.)

SONJA Du *ska* inte hänga in kappan där. Kurt har inackordering med sig hem i dag.

MAJ Svägerskan får förlåta. Jag har ju blivit uppsagd.

SONJA Ja, Maj, du vet att det inte är jag som begär att du *ska* ligga här ute i köket.

MAJ Tror du inte jag känner *bror min*. Syskon emellan är det inte så *fjäskigt*, förstår du. Det har alltid varit Kurts princip. Och för resten förstår jag väl, att ni behöver hyra ut det där rummet och få en slant för det. Jag har ju så liten lön. Det vill säga än så länge. Och får jag bara en ordentlig skärm för mig och mitt, så ska jag inte klaga. Det vet du.

SONJA Den där karlen kommer för resten kanske inte att stanna så länge. Vi hade en gång förut. Och den här har tillfälligt arbete vid fabriken precis som han. Kurt tycker det är synd *dom* ska behöva stuva in sig på ungarshotell och alla möjliga ställen, när det är *hyggliga* och trevliga pojkar.

MAJ Nej visst. Ungkarshotell, det är bestämt något *fasligt* otrevligt det. Det hör man på namnet.

SONJA Nå ja, att bo i familj är ofta inte en bit bättre, det heller. Du må inte tro att alla som har ett rum till övers är lika snygga och propra av sig som vi.

MAJ Jag tycker ni har det så trevligt, och jag trivs så bra hos er.

(7)

LINDGREN *Gomorrön!* Ni aldeles skämmer bort mig. Varenda söndagsmorgon likadant! Men ni ser att jag kommer. Mari i all ära, men koka kaffe kan hon inte!

SONJA Det är nog bara som Lindgren tror.

KURT (till Lindgren). Vad skulle hon säga, om hon visste du *sa* så där?

LINDGREN *Aj, som fan!* *Sånt* måste stanna i förtroende mellan oss.

KURT Sitt i soffan. Nej, i ditt vanliga hörn. Du borde snart hitta i bås.

LINDGREN Är *han ute han, Andersson?*

SONJA Vilodagen måste invigas med några *halvor* öl.

LINDGREN Jojo. Det förstår sig. Och *flickungen* reste hem, *hon* ja. Jag mötte henne i går, när hon gav sig i väg. Jag trodde nästan hon tröttnat på *stan*.

KURT Det *ska* du inte tro. Får hon vara här lite till, *ska* du få se att hon kommer att verka som om hon bott här hela sitt liv.

SONJA Jadå, hon är så intresserad av allt här i *stan*, att jag har sagt till Kurt, att det nog är bäst vi tar och håller ett öga på henne.

KURT Hon är så näbbig, så henne tar nog ingen bort.

SONJA Jo, *ta* i där!

LINDGREN Här har vi emellertid lottsedeln jag *lovte* att köpa i går.

I fråga om ordval finner man viss variation. Alla personerna i pjäsen, vilka ju kommer från samma samhällsgrupp, kan använda en del slangord eller vardagliga ord, som t.ex. *hygglig*, *fjäskigt*, *bussig*, *jobb*, *skojigt*, *momangen*, *ruskigt*, *grunker* – se några exempel ovan i (6). En del andra mer lågspråkliga ord eller fraser används dock framför allt dels av de två äldre personerna i pjäsen, en skvallrig grannfru och den hygglige arbetaren Lindgren, dels av pjäsens bov Nick. Lindgren använder t.ex. former som *lovte*, *jänter* eller *si*, se vissa exempel i (7), och hur grannfrun kan uttrycka sig framgår av utdrag (8) nedan. Skurken Nick har repliker med ord som bl.a. *bylingen*, *kollra*, *ögona* eller enklitiskt *träffan*, se (9). Svordomar förekommer ibland; männen säger sådant som *fy för fan*, *djävla*, *satans*, eller *tusan*. Men också Sonja använder vid ett par speciella tillfällen svordomar: en gång *förbannade*, en annan gång *fy tusan*, men inbäddat: *du får ursäkta mig om jag säger fy tusan*.

(8)

FRU BERGGREN Ja, se för mig räcker då tiden inte alls till. Hela *dan* rinner i väg, se. *Håle vet*, vart den tar vägen. Jag hinner inte titta in till portvakterskan, förrän det är middagsdags i ett enda huj. *Herreje*, nu står jag där igen! Inte vet jag hur hennes klocka går. Och *karln min*, som är hemma i röda rappet och ska ha mat. Har hon några potatisar hon kan låna mig, lilla rara frun. Jag har aldeles glömt köpa, och portvakterskan har efter vanligheten ingenting att dela med sig. Hon tror väl att hon inte får igen *dom*, den *snåljäpan!*

(9)

DETEKTIV (till Nick). Inga om och men här. Gör er i ordning och följ med!

NICK Jag tänker inte springa min väg, och den här **biffen ska klaras opp** innan vi går.

LINDGREN Ge dig i väg, du har redan ställt till elände nog.

NICK Jag ska öppna **ögona** på den där **staren**.

KURT Tänk på vad du säger, det råder jag dig till!

NICK Du talar om att jag skandaliserar dig. Jag! Mina små affärer är väl ingenting att bråka om. **Dom** gör väl inte dig **nån** skada. Då skulle du veta vad hon där går för.Folk skulle veta det! Ja, **herre jösses**, om man hade sagt mig för en sex, sju år **sen**, att Sonja skulle lyckas förvända synen på en så pass hederlig och beskedlig karl som du så kapitalt att han till och med **gick sta** och gifte sig med henne, då hade jag **tamej faktiskt** skrattat mig fördärvad. Det är för resten lika otroligt än. Att hon kunde **kollra bort dig så förbannat!**

DETEKTIV Det kan vara tillräckligt nu.

KURT Nej, låt honom vara ett ögonblick!

NICK (hånfullt). Rätt så! Sanningen framför allt. Jodå, kära Kurt, Sonja och jag vi känner nog varann. Hon glömmer säkert inte de år hon strök kring på Göteborgs gator och delade förtjänsten med mig!

KURT Det ljuger du, ditt få! (Vill rusa på Nick.)

Ett tydligt drag i pjäsen Sonja är att ordentlighet, också i språket, värderas mycket högt.² Sonja och Kurt är nämligen två mycket skötsamma personer: Kurt är t.ex. förman på fabriken och Sonja är väldigt huslig av sig. Men också språkligt uttrycker man sig ordentligt, och dramats språk är, tror jag man kan säga, i allmänhet både vårdat och neutralt, även om det också är ledigt. Bl.a. visas detta i kommentarer om avvikande språk som förekommer i pjäsen. Exempelvis ändras skurken Nicks språk då han avslöjas, från ett inte speciellt ovårdat språk till ett klart mer ovårdat, se (9). Språkbruket kommenteras också vid ett tillfälle då Sonja tappar humöret (och därmed antyds även en annan bakgrund för Sonja), se (10). Också att konflikten i dramat löses genom lugnt och sakligt resonemang, nästan som vid en överläggning mellan Kurt och Lindgren, kan man tolka som ett tecken på ordentlighet. Sonja tar upp detta vid ett tillfälle och menar: *Man bör inte skiljas sedan man bara släppt loss känslorna och sagt allt som faller en in för ögonblicket. Det behövs lite förnuft med i spelet också.*

(10)

SONJA Skulle inte Lindgren ta och sitta ner ett tag i alla fall?

LINDGREN Nej, säger jag! (Dundrande, stöder sig mot bordet.)

² Ronny Ambjörnssons har i sin studie Den skötsamme arbetaren (1988), liksom Olle Josephson (1993, 1996), starkt framhållit att detta var ett viktigt drag i folkrörelsernas ideologier.

SONJA (förlorar tålmodet, obehärskat, vulgärt). Tig karl och vet hut! Vad är det för busfasoner! Förbannade gamla svin! Full som ett ägg har ni varit många gånger och rå i truten också, men i dag går skammen på torra landet!

MAJ (står alldeles förvånad). Men Sonja då ...

MAJ Du talade så hårt till honom. Och jag har aldrig hört dig bruka sådana ord.

SONJA (förlägen). Det ska du inte låtsas om. Det var bara som det rann på mig. Bry dig inte om att tänka på det.

(Paus.)

SONJA Tala inte om det för Kurt! Han kanske inte skulle tycka om det. Du vet han är en smula pedantisk.

Kontakt med politiskt och offentligt språk kan också något märkas i Sonja. Svägerskorna Maj och Sonja gör vid ett tillfälle kommentarer kring fackförening och studiecirkel, något som Kurt är aktiv i. Lindgren tar upp Kurts språk vid några tillfällen, ett exempel ges i (11), och någon gång kommenteras helt kort förhållandena för arbetarna. Kurt säger t.ex. vid ett tillfälle: *Ja, för fan, jag tror. Det är ju den gamla visan. Alltid arbetarna som blir lurade.*

(11)

KURT Du är en riktig gammal sofist, Lindgren.

LINDGREN Jag har aldrig gått i studiecirkel, så jag vet inte vad sofist kan vara för något. Det är väl något lärt skällsord ni har på varann, förstås, men kör för mig, om det bara kan bli nån fason igen mellan er båda och man kan få komma ned till er och få en pratstund på söndagmornarna.

I Sonja finner man alltså i stort sett en tämligen vardaglig stil med ett samtidigt ledigare och neutralare språk och mindre av variation. Kommentarer om speciellt språkbruk understryker detta. Också i Sonja används dock till en del vissa språkdrag för att visa personernas karaktärer. Ser man till språklig karaktärisering av arbetare så framställs skötsamma arbetare med ett ordentligt språk.

Slutsatser

Sammanfattningsvis finner man alltså variation på morfologisk och lexikalisk nivå i bägge pjäserna, men tydligast i det äldre dramat, Tidens strid. Variationen har inte enbart att göra med personernas sociala status eller typ av scen och samtalssituation, utan också med personernas karaktärer. Kanske kan man vidare se en utveckling över tiden från ett mer differentierat och varierat språk till en mer enhetlig stil, när man jämför

variationen i det äldre dramat med det yngre.³ I både Tidens strid och Sonja används dock som nämnts vissa språkformer och ord för att bl.a. differentiera mellan olika rollfigurers karaktärer.

Även vad gäller de speciella stilar man kan finna i vissa partier i dramerna så kan man säga att Tidens strid har mer varierade stillägen, som ofta känns lite mer teatraliska, medan Sonja har ett mer genomgående ledigt och vardagligt stilläge, och därmed vad som kan upplevas som en naturligare ton. Jag tror att man här kan se en förändring i teaterkonventioner och i dramadialogen från 1800-talets något mer övertydliga och högstämda dramastil till en mer realistisk och nedtonad stil i 1900-talets teater. Det torde åtminstone gälla en del 1900-talsdramer, men fortsatt forskning får utreda om också andra stilsträvanden gör sig gällande i dramatik under 1900-talet.

Något framkommer i de bägge dramerna också kontakt med politiskt och offentligt språk. I Tidens strid befinner sig kontakten och en möjlig påverkan i ett tidigt skede med mindre grad av organisering av arbetarna; i Sonja råder ett etablerat förhållande till folkrörelser, studiecirklar och fackföreningar, och inverkan på språk och livsstil är tydligare. Därigenom speglas i dramerna lite av de förändringar arbetarklassens framväxt och organisering åstadkom i bl.a. språk och språkbruk. (Jfr Ambjörnsson 1988, Josephson 1993, 1996.)

Kan man då säga något om det samtida talade språket utifrån de två dramerna? Ja, man måste här tänka på att dialogerna ger en bild av talat språk – de är ju inte uppteckningar av autentiska samtal – och att dialogen i dramerna används för särskilda syften, framför allt för gestaltning, t.ex. av konflikter, och för att karaktärisera olika personer. Man kan därför tänka sig att språket delvis kan bli något övertydligt, till en del förenklat och schabloniserat, och därmed mindre naturligt. Men, å andra sidan, måste ju publiken kunna känna igen sig och kunna identifiera det språk de olika rollfigurerna talar i dramerna – det rör sig ju inte här om överdrivna, karikerande komedier, utan dessa dramer måste sägas ha en realistisk ambition – och därmed måste författarna försöka träffa en naturlig ton, som speglar tal-språk vid dramats samtid (jfr Londen 1974). Jag tror således att man, med vissa garderingar, kan utnyttja dramerna för att få upplysningar om talspråket vid dessa tider, och menar att de här studerade dramerna ger en

³ Man kan jämföra med Gun Widmarks studier (1970) kring dramat Den svenska språthöken, som visar på en rätt tydlig social språklig differentiering där och i de andra 1700-talsdramer som undersöktes; se även Liljestränd 1983a:76ff., liksom Widmark 1991 och Josephson 1993.

någorlunda god bild av det talade språket från de tider de representerar (jfr Melander Marttala & Östman 2000b). Särskilt kan det gälla de olika stilnivåer man finner återgivna i dramerna. Man får också vissa upplysningar om kontakt med speciellt språkbruk, närmare bestämt offentligt och politiskt språk.

Litteratur

- Ambjörnsson, Ronny, 1988. Den skötsamme arbetaren. Idéer och ideal i ett norrländskt sägverkssamhälle 1880–1930. Serien Norrlands bildningshistoria. Stockholm: Carlssons.
- Janzén, Assar, 1946. Emilie Flygare-Carlén. En studie i 1800-talets romandialog. (Göteborgs Kungliga Vetenskaps- och vitterhets-samhälles handlingar. Sjätte följden. Serie A. Band 3. N:o 4.) Göteborg.
- Josephson, Olle, 1993. Att ta ordet i sin makt. Folket och det offentliga språket i det sena 1800-talet. I: Tycka, tänka, tro. Svensk historia underifrån. Red. Broberg, Gunnar, Ulla Wikander & Klas Åmark. Stockholm. S. 197–218.
- Josephson, Olle, red., 1996. Arbetarna tar ordet. Språk och kommunikation i tidig arbetarrörelse. Stockholm: Carlssons.
- Liljestränd, Birger, 1983a. Tal i prosa. Om svenska författares anföringsteknik. (Acta Universitatis Umensis 54.) Umeå.
- Liljestränd, Birger, 1983b. Tal i prosa 2. Kommunikationen i C.J.L. Almqvists novell Skällnora kvarn. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet 24.) Umeå.
- Londen, Anne-Marie, 1974. Det litterära talspråket. Om prosadialogens form och funktion. I: Svenskans beskrivning 8. Utg. C. Platzack. Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk. Lund. S. 160–172.
- Melander Marttala, Ulla & Östman, Carin, 2000a. Svensk dramadialog under tre sekler – en projektbeskrivning. (Svensk dramadialog nr 1 = FUMS Rapport nr 200.) Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. Uppsala.
- Melander Marttala, Ulla & Östman, Carin, 2000b. Svenska dramer från tre sekler. Presentation av en korpus. I: Korpusar i forskning och utbildning. Utg. G. Byrman, H. Lindquist, M. Levin. (ASLA:s skriftserie nr 13.) Uppsala. S. 209–220.
- Widmark, Gun, 1970. Stildifferentiering i Gyllenborgs komedi Svenska språthöken. I: Nysvenska studier 49. S. 5–77.
- Widmark, Gun, 1991. Boksvenska och talsvenska. Om språkarter i nysvenskt talspråk. I: Språk & stil 1 NF. S. 157–198.